

De Rode Wouw, een Europese stand- en trekvogel

Henk Blok

De Rode Wouw laat Nederland zeker niet links liggen, maar zijn rol hier is niet te vergelijken met die in Duitsland. Daar komt hij algemeen voor en er broedt ruim 60% van het wereldbestand. Enige jaren geleden heeft er bij onze oosterburen echter een forse achteruitgang plaatsgevonden, wat ertoe leidde dat deze roofvogel werd gekozen tot 'Vogel van het jaar 2000'. Uit recente bronnen blijkt dat ook in andere landen het gedrag van deze kwetsbare roofvogelsoort met aandacht wordt gevolgd teneinde voor hem een zo gunstig mogelijk leefklimaat in Europa te creëren.

Kenmerken en namen

Zó kennen velen de Rode Wouw: rondcirkelend, spiedend naar prooi op de grond. Bij het zweven op de thermiek komen de lange vleugels (spanwijdte 1.80 m) hem goed van pas. Directe kenmerken zijn ook de lange vorkstaart, de grijswitte vlek op de ondervleugels en de kastanjerode kleur van het lijf. *Milvus milvus* heet hij internationaal, naar de oude Latijnse naam miluus. Hieruit zijn in het buitenland Milan en Milano voortgekomen en bij ons Milaan. Milan royal, Königsweihe en Koningswouw klinken heel elegant, maar de achtergrond van dat koninklijke predikaat betrof niet alleen zijn fraaie uiterlijk maar ook dat destijds edelen aan enige Europese hoven pochten met een paar afgerichte valken, die ze onder andere op een Rode Wouw loslieten, opdat die hun slachtoffer zouden toetakelen of doden. De wouw kon daaraan nog wel ontkomen door zo hoog mogelijk te gaan vliegen. De naam wouw moet in oude tijden uit wíwan, later wío, zijn ontstaan en

als klanknabootsing van de roep bedoeld zijn (een onomatopee, red.). Volgens sommigen echter zouden die woorden op een wig duiden, zo weergevende dat het om een vogel met gevorkte staart gaat (van wigghe, weyja, red.).

Leefgebieden en voedsel

Mogelijk was de Rode Wouw in het Europese oerlandschap aangewezen op moerassige gebieden en rivieren en leefde hij onder andere bij broedkolonies van reigers van visafval, eieren en jonge vogels. Pas in de 12de en 13de eeuw, toen men land begon te ontginnen, waardoor een meer afwisselend landschap tot stand kwam en knaagdieren zich in het open land konden verspreiden, kreeg de Rode Wouw beter voedsel tot zijn beschikking, waardoor hij zijn gebied kon uitbreiden en in aantal toenemen. Er is ook een tijd geweest dat hij een bekende verschijning was in dorpen en steden, waar hij als aaseter in vuilnishopen naar dode dieren en etensresten zocht, zoals in de 15de en

16de eeuw in de Londense sloppenwijken. Door een betere hygiëne verdween hij op den duur uit het straatbeeld. In delen van Azië en Afrika vervult de Zwarte Wouw (*Milvus migrans*) nog de rol van straatreiniger. In de periode midden 18de tot midden 20ste eeuw werden 'roofvogels' grondig vervolgd vanwege hun roverijen van kippen en kuikens. Toen hadden deze vogels namen als kuikendief of zoals de Rode Wouw, hoendergier. Toch heeft hij niet zoveel 'jagerslef' als bijvoorbeeld een Sperwer en schijnt hij enigszins beducht te zijn voor een hen die haar kuikens met veel gekakel beschermt.

In tegenstelling tot de Zwarte Wouw, die in vier werelddelen voorkomt, is het verspreidingsgebied van de Rode Wouw nu merendeels beperkt tot Midden- en Zuidwest-Europa. Zijn territoria worden vooral aangetroffen in heuvelachtige gebieden aan de rand van loofbossen, mits grasland voor het vee vlakbij gelegen is, want dergelijk open gebied vormt het jachtterrein voor de Rode Wouw. Akkerland is in de zomer minder aantrekkelijk, want als het graan hoog staat zijn prooien op de grond moeilijk te zien. Ook leeft hij nabij rivieren en meren. Prooidieren kent hij in grote verscheidenheid: knaagdieren, hagedissen, kikkers, padden, (kleine) vogels, insecten, wormen en vissen. Op eilanden vertoeft de Rode Wouw soms bij een haven, waar vissers afval hebben achtergelaten. Zelfs op een vismarkt laat hij zich zien. Ook een levende vis kan hij als een zeearend van het wateroppervlak weggrissen. Op het land speurt hij tevens naar dieren die slachtoffer zijn geworden van het verkeer of van de tractor op een akker. Maar als ergens een groot kadaver ligt, moet hij het eerste plukken aan sterkere vogels overlaten, omdat zijn snavel en klauwen relatief gezien minder sterk zijn. Na wat bedelgedrag kan hij dan aan de maaltijd meedoen.

Balts, broedperiode en spel

Vroeg in het voorjaar maken de wouwen hun baltsvluchten, waarbij ze hun hoge 'klagende' roep laten horen. Ze schroeven zich hoog de lucht in en zweven langs elkaar heen. Vliegen weer in duikvlucht en bochten omlaag. Als echte acrobaten wentelen ze zich soms een paar keer om

hun as, of de een draait zich al vliegend op de rug naar de partner boven hem en dan tikken ze elkaars klauwen bijna aan. Soms grijpen ze elkaar vast en tollen zo enkele malen rond. Ook spelen ze in de lucht met een takje dat voor het bouwen van het nest is bestemd, houden dat in de snavel of de klauwen, laten het vallen en duiken er achteraan om het nog boven de grond te kunnen opvangen.

De keuze van de boomsoort voor het nest hangt samen met de plaatselijke situatie. Beuken, eiken en populieren worden het meest gebruikt, in Spanje en Portugal vooral Kurkeiken. Waar bomen vrijwel ontbreken, zoals op enige eilanden in de Middellandse Zee, wordt op de rotsen gebroed. In Midden-Europa ligt het nest doorgaans niet ver van de bosrand, van een weg of een open plek in het bos, waarschijnlijk omdat in zo'n overgangsg gebied prooidieren (Konijnen, Fazanten, of vogels) aanwezig kunnen zijn en de horst dan dichtbij is. Het nest bestaat uit takken en twijgjes en wordt aan de randen afgewerkt met lompen en stukken plastic als een soort versiering. Gewoonlijk worden twee of drie eieren geproduceerd. In de broedtijd kan de Zwarte Wouw een concurrent zijn, namelijk wanneer beide soorten in het zelfde gebied broeden en de later gearriveerde Zwarte Wouw een nest wenst te bezitten waarin reeds een Rode Wouw broedt. De agressor is dan de sterkste en de broedende wouw wordt vervolgens verjaagd. Een gevaar voor eieren en nestelingen vormen natuurlijke predatoren zoals Havik, kraai en Boommarter, die in een onbewaakt ogenblik hun kans waarnemen.

De Rode Wouw heeft er behoefte aan met soortgenoten samen te zijn. Hun sociale gedrag komt bijvoorbeeld tot uiting in locaties waar de nesten relatief dicht bij elkaar zijn gebouwd. Ook maken ze als groep graag speelvluchten en hebben buiten de broedtijd een gemeenschappelijke slaapplek, waar, bijvoorbeeld in Duitsland, soms wel enkele honderden wouwen bijeenzitten. Gebleken is dat ze vanuit zo'n roestplaats in de winter gezamenlijk gaan foerageren en daardoor sneller een voedselbron vinden doordat ze elkaar daarop attenderen.

Rode Wouw laat Nederland zeker niet links liggen, maar zijn rol hier is niet te vergelijken met die andere Europese landen, met name in Duitsland. Foto: Wim Smeets.

Trekgedrag

In het najaar vertrekken de meeste Rode Wouwen uit Centraal- en West-Europa naar hun overwinteringsgebieden. Vele vliegen naar Spanje, waar ze zich mengen tussen de populaties van dat land, want die trekken niet weg. Zeer gering is het aantal dat de oversteek naar Afrika maakt. De broedvogels uit Oost-Europa overwinteren vooral op de Balkan en in klein aantal in Turkije, de Kaukasus of zelfs Iran. Op trek vliegen ze in kleine groepen en vaak samen met andere soorten roofvogels. Onderweg rusten ze soms uit op een kale akker en koesteren zich in de najaarszon, liggend met uitgespreide vleugels.

Bijzonder is het gedrag van juvenielen die in hun eerste jaar in Zuid-Europa hebben overwinterd. Ze gaan daarna namelijk niet direct zoals de adulten in februari terug naar hun oorspronkelijke broedgebied, maar leiden eerst een zwervend bestaan. Als ze weer in de richting van hun geboortegrond gaan, blijven ze toch op grote afstand daarvandaan. Pas in hun derde levensjaar, juist als ook zij geslachtsrijp zijn geworden, keren ze in dat broedgebied terug.

Net zelfstandig geworden jonge wouwen willen er vaak meteen op uittrekken, naar het lijkt onverschillig qua richting en afstand. Zo vloog er in 1997 een vanuit Schotland over de Atlantische Oceaan naar IJsland, terwijl roofvogels normaal gesproken proberen te vermijden om zulk een grote watermassa over te steken. In dat jaar werd ook in Nederland (Zeeland) voor het eerst een Rode Wouw gemeld die de Noordzee was overgestoken. Omgekeerd worden juvenielen afkomstig van het vasteland in Engeland waargenomen. De thans bekende meest verre vlucht die een jonge Rode Wouw maakte, was van Oost-Duitsland naar Marokko, van juni tot oktober 1961, zo'n 2.500 km. De laatste vijftientig jaar is het trekgedrag van de soort wat veranderd. Heel wat vogels gaan namelijk in de herfst niet meer weg omdat ze hier en daar op huisvuilstortplaatsen genoeg voedsel aantreffen. Ook de zachter geworden winters bevorderen dit gedrag.

Aantallen broedparen en situatie na 1970
In de tweede helft van de 20ste eeuw heeft de Rode Wouw zich als broedvogel in verscheidene landen langzaam kunnen herstellen doordat de houding van de

mens ten opzichte van de soort is veranderd en beschermende maatregelen zijn getroffen. In gebieden echter waar hij nog steeds wordt vervolgd komt hij niet meer tot broeden. Uit de hierna volgende aantallen blijkt dat grote concentraties leven in delen van Duitsland, Spanje en Frankrijk en dat daarbuiten de aantallen broedparen aanzienlijk geringer zijn of tot vrijwel enkele beperkt blijven.

Duitsland: in 1985 6.200 en in 2000 circa 11.000. De dichtste populatie, zo'n 3.000 paren, bevinden zich aan de oostelijke rand van het Harzgebergte. Hier kon de soort aanvankelijk profiteren van het ruime aanbod prooidieren, waaronder de zo gewilde hamster (*Cricetus cricetus*). Maar na de hereniging van de twee Duitslanden in 1990 nam het aantal hamsters, als gevolg van een omschakeling in de landbouw, in het oostelijke deel drastisch af. Daar werd het verbouwen van klaver als veevoer grotendeels overbodig en in grote gebieden door maïsproductie vervangen. Met het verdwijnen van die lage veldplanten, waartussen veel hamsters leefden, die bovendien voor roofvogels goed zichtbaar waren, alsmede door de intensievere grondbewerking, nam het voedselaanbod voor de Rode Wouw af. Aangezien een hamster als voedsel gelijk te stellen is met tien tot vijftien muizen had de verandering zijn weerslag op het voortplantingsproces van de wouw. In 1997 was hun bestand flink gedaald, meer dan bij andere roofvogels. Er lijkt enige compensatie te zijn opgetreden door toename van de soort in, onder andere, Polen. Ook heeft het uitbundige veldmuizenjaar 1998 het broedvogelbestand weer gunstig beïnvloed. Opmerkelijk is dat het bestand van de Zwarte Wouw ongeveer gelijk bleef. Ecologische verschillen met deze soort worden bestudeerd.

Frankrijk: in 1985 2.500; in 2000 circa 4.000. De grootste concentraties komen voor aan de randen van het Massif Central. Een tweede, vrij grote concentratie (900 paren) broedt in de Pyreneeën. Hier betreft het standvogels. In de herfst verschijnen in dit gebergte vanuit het noordoosten via het dal van de Garonne de trekkende wouwen, waarvan de laatste jaren in toenemende mate een aantal

(1.500) op de noordelijke uitlopers van de Pyreneeën blijft overwinteren in plaats van nog verder te trekken. Groter nog is het aantal doortrekkers, dat via de lagere en westelijk gelegen bergen in Spanje arriveert.

Kleine aantallen broedparen leven in het noordoosten van Frankrijk, waar de soort de laatste twintig jaren sterk is achteruitgegaan. Verlies van geschikte gebieden, enkele ongunstige winters, het opheffen van enige huisvuilstortplaatsen, vergiftiging en bejaging zijn hier debet aan. In de Haute-Marne loopt een beschermingsproject in een voor de vogels aantrekkelijk territorium. Er is een voederplaats (met financiële hulp van een nabij gelegen pluimveehouderij), zodat de wouwen gestimuleerd worden er te overwinteren en de gevaren van vergiftiging en afschot onderweg en in het winterkwartier te ontlopen. Natuurbeschermers hebben de plaatselijke bewoners geïnformeerd over de soort en aangedrongen op het voorkomen van verstoring.

Spanje: in 1985 5.000 à 7.000. In 1998 3.000 à 4.000. Neemt af onder andere door concurrentie van de Zwarte Wouw en afschot. In het trekseizoen komt er een aanzienlijk aantal vogels bij. Zo schatte men in 1993-1994 het aantal Rode Wouwen op 54.000 tot 62.000. Bij Gibraltar wordt een geringe voor- en najaarstrek waargenomen van ten hoogste (en zelden) 200 exemplaren. Belangrijke voedselbronnen zijn enige open vuilstortplaatsen, waar ook wel dood vee wordt gedumpt. De Europese regelgeving is echter strenger geworden: dierlijke afvalresten mogen niet meer in de open lucht worden gelegd. Een nadeel dus voor aaseters.

Portugal: in de jaren rond 1980 circa 100 à 200, daarna minder, vooral door vervolging.

Groot-Brittannië: 50 in 1985 en bijna 400 in 2000. Door verwaarlozing van geschikte broedgebieden en vervolging was de soort in 1935 op enige exemplaren in de afgelegen hooglanden van Wales na uitgestorven. Dankzij projecten zoals het inrichten van voederplaatsen, is er in Wales uit 'eigen kweek' geleidelijk weer een populatie gevormd. Door het beperkte

leefgebied aldaar en de vaak grillige weersomstandigheden tijdens de broedperiode zijn de resultaten echter nogal wisselend. Zo bracht het voorjaar 2000 veel natte sneeuw en regen, waardoor er ook minder prooidieren waren, met als gevolg dat van de 203 nesten slechts 98 een aantal kuikens bevatten, waaruit ten slotte maar 133 jongen vlogen. Daarom heeft men elders voor een andere opzet gekozen: tussen 1989 en 1999 zijn 150 nestvogels uit Zweden en Oost-Duitsland in Schotland geïmporteerd, die na verzorging in voliëres werden vrijgelaten. Inmiddels hebben deze weer een redelijk aantal jongen voortgebracht. Er zijn ook wouwen vanuit Schotland naar Ierland gevlogen, maar tot broeden is het daar nog niet gekomen. Ook in delen van Engeland zijn nestvogels ingevoerd, nu uit Spanje. Er is nageslacht gesignaleerd en men hoopt dat de soort grotere territoria kan vormen, zoals dat ook in vroeger tijden is geweest. Blijven de gebieden verbrokken dan zal de soort weinig toekomst hebben. De Rode Wouw is hier standvogel vanwege de niet zo strenge winters en is dus niet blootgesteld aan de gevaren van de vogeltrek.

Nederland: hier behoort het waarnemen van de Rode Wouw tot de bijzonderheden, al wordt hij steeds vaker gezien: een schaarse doortrekker, onregelmatige wintergast en onregelmatige broedvogel. Sinds 1976 zijn er, na 1852, weer enige succesvolle broedgevallen (en -pogingen) geweest in Brabant, Twente en Limburg.

Ofschoon de soort al zeer lang in het nabije Westfalen en Nedersaksen broedt blijkt ons land echter minder geschikt voor regelmatige vestiging. Daar komt bij dat ook hier Rode Wouwen worden gevonden die door het eten van vergiftigd aas, sedert 1975 tenminste 45 zijn omgekomen.

België: vóór 1985 15 à 20, rond 2000 50 à 60, de meeste in de Ardennen, één of twee in de Voerstreek.

Luxemburg: geleidelijk enige toename tot ten minste 27 in 1997. De toename gaat samen met gebiedsuitbreiding.

Zweden: een restpopulatie in het zuiden

(destijds 45 broedparen) is dankzij een voederingsproject sterk gegroeid. Er is sprake van 800 in 2000, maar deze zouden niet alle als broedparen zijn aan te merken. Steeds meer wouwen overwinteren er, al trekken de meeste via Falsterbo zuidwaarts.

Denemarken: toegenomen tot 21 in 1998 in Jutland.

Polen: geleidelijk in het noordwesten toegenomen tot 300 in 1985 en 700 in 1999. Dit is te danken aan zowel bescherming van de broedgebieden als na 1995 de door uit Duitsland weggetrokken wouwen.

Zwitserland: in 1985 300 en in 2000 bijna 1.000. Is toegenomen door uitbreiding van de broedgebieden in het noorden naar het zuidwesten, wat te danken is aan verbeterde bescherming in de winter en een groter aanbod op vuilnisbelten.

Italië: in 1985 maximaal 150; in 1998 240, merendeels in het zuiden. Daarnaast in het winterseizoen 1.100 wouwen uit andere landen.

Overige landen en eilanden in de laatste jaren: **Oostenrijk:** maximaal 7 in de noordoostelijke rivierdalgebieden.

Tsjechië: toegenomen tot 30 à 50.

Slowakije: 10 à 20. **Roemenië:** 10 à 20.

Joegoslavië: minder dan 10. Broedgevallen in de overige Balkanlanden, in de Baltische staten en op de Canarische eilanden behoren vrijwel tot het verleden.

In **Oekraïne** en **Wit-Rusland:** vrij zeldzame broedvogel. **Rusland:** minder dan 100. **Corsica:** in 1985 100 à 180 en stabiel dankzij het grote aantal konijnen.

Sardinië: aanvankelijk vrij algemeen; thans circa 20.

Sicilië: in 1985 maximaal 100. In 1998 nog 13. **Mallorca:** achteruitgang naar 27 in 1995. **Minorca:** in 1985 135; in 1998 slechts 8. **Marokko:** in 1985 maximaal 100. Thans aanzienlijk minder.

Kaapverdische Eilanden: Hier leeft of leefde tot voor kort de ondersoort, *M.m. fasciicauda*. Rond 1997 resteerden er nog 5 of 6 vogels. Als gevolg van

Vroeg in het voorjaar maken de wouwen hun baltsvluchten, waarbij ze hun hoge 'klagende' roep laten horen. Foto: Wim Smeets.

hybridisering met de zich er ook vestigende Zwarte Wouw nam het aantal bastaarden toe (50 à 75 in 1992). De laatste jaren is hier door vervolging en intensiever grondgebruik het aantal wouwen verminderd.

Werd de wereldpopulatie omstreeks 1985 geschat op ruim 12.000 paren, voor het jaar 2000 lopen de schattingen uiteen van 18.240 tot 25.240 broedparen (bij optelling vanuit bovenvermelde landen over 2000: circa 21.500). Ter vergelijking: de populatie van de Buizerd (*Buteo buteo*) omvatte circa 903.000 paren (Bijlsma 1997).

Bescherming nodig

Biologen hebben erop gewezen dat de Rode Wouw vanwege zijn vrij beperkte verspreidingsgebied en de talrijke menselijke activiteiten erg kwetsbaar is. De soort wordt vooral bedreigd door:

- bestandsvermindering bij nieuwe ingrijpende veranderingen in de landbouw;
- gebruik van vergiften als ongediertebestrijding, waarvan ook de aasetende vogel slachtoffer wordt;
- de jacht, zoals in de Franse Pyreneeën en

rond de Straat van Messina, waar trekende wouwen worden geschoten; ook elders wordt de beschermde vogel, - zij het in mindere mate,- geschoten;

- verstoring tijdens de broedperiode door toerisme of door het kappen van bomen zonder dat overleg tussen bosbeheerders en natuurbeschermers heeft plaatsgevonden;

- hoogspanningsdraden, die vaak oorzaak zijn van elektrocutie van de wouw nadat deze op of bij een mast is neergestreken; het aanbrengen van zitbeugels en het omwikkelen van draaddelen met plastic kan het aantal slachtoffers aanzienlijk verminderen.

Uiteindelijk is het de bedoeling, mede door internationale samenwerking, een duidelijker inzicht in het leefpatroon van de Rode Wouw te krijgen teneinde aanbevelingen te kunnen doen die leiden tot een duurzame Europese populatie.

Ten slotte bedank ik B. Maderi, V. Noest, K.P. Zsivanovits en Th. Zuna-Kratky voor hun bijdragen uit respectievelijk Slowakije, Zweden, Duitsland en Oostenrijk.

In het najaar vertrekken de meeste Rode Wouwen uit Centraal- en West-Europa naar hun overwinteringsgebieden. Vele vliegen naar Spanje, waar ze zich mengen tussen de populaties van dat land, want die trekken niet weg. Foto: Wim Smeets.

■ H. Blok, Joh. van Polanenlaan 34, 2263 TB Leidschendam, hblok@freeler.nl.

LITERATUUR:

Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen (2001): Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2), Haarlem.

Bousquet J.F., naar G. & L. Affre (1982): Milan Royal *Milvus milvus*. Internet: ornithologie.free.fr/espece/milan.html.

Brouwer H. (1981): De Rode Wouw in Nederland in 1979 en 1980. 't Vogeljaartje.

Carter I. (2001): The Red Kite. Arlequin Press, Chelmsford.

Conings A.M.E.: Eerste geslaagde broedgeval van Rode Wouw in Nederland. het Vogeljaar 26 (1), 1978, bladzijde 7.

Conzemius T. (1998): Revierkartierung der territorialen Saison-Population des Rotmilans in Luxemburg/Kieffer J. (1997): Brutbiologische Notizen zum Rotmilan in Ost-Luxemburg. Regulus Wissenschaftliche Berichte nr. 17, 1998.

Davis P. (2000): Wales Update; Red Kites Breeding Season. Internet: www.gigrin.co.uk/latestkitenos.htm.

Etheridge B. & L. O'Toole (1999): Introductions of Red Kites - Central & Northern Scotland 1999-2000. Internet: www.gigrin.co.uk/red_kites-scotland_1.html.

Gadeyne, E.G.S.: Status en aantalsevolutie van de Rode Wouw *Milvus milvus* in Europa. 'het Vogeljaar' 46 (6), 1998, bladzijde 248.

Lier J. van: Rode Wouw broedde in 1982 in Midden-Limburg. 'het Vogeljaar' 31 (1), 1983, bladzijde 18.

Mammen U. (1999): Vogel des Jahres 2000, der Rotmilan *Milvus milvus*. Ornithologische Mitteilungen, bladzijde 151 -161.

Mammen U. (2000): Bestandsabnahme beim Rotmilan von 1994 bis 1997 in Deutschland. Ornithologische Mitteilungen, bladzijde 3 -13

Ortlieb R. (1989 heruitg.1995): Der Rotmilan. Westarp Wissenschaften, Magdeburg. Spektrum. Protection du Milan royal en Champagne Ardenne. Internet: http://perso.clubinternet.fr/fdesjard/protection_milanroyal.htm.

Richarz K. & M. Hormann (1995): Künftige Forschungs-, Überwachungs- und Schutzzschwerpunkte für den Rotmilan (*Milvus milvus*) in seinem Gesamtverbreitungsareal - ein Ausblick. Zeitschrift für Vogelkunde und Naturschutz in Hessen. Vogel und Umwelt, sonder Heft (1995, bladzijde 173-179).

Smit Th. & E. Colijn (1988): De Rode Wouw krijgt geen poot aan de tak. Vogels 47, 1988.

Suivi par satellites / Le système Argos - Museum Fribourg. Internet: http://www.fr.ch/mhn/milan/argos.htm.

Voous K.H. (1960): Atlas van de Europese vogels, Elsevier.

Vries J. de & L.A. te Winkel (1882-1886): Woordenboek der Nederlandsche Taal.